

บทที่ 3

ระเบียบที่ใช้ในวิธีการวิจัย

การศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในบทนี้เป็นส่วนของการอธิบายกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย และระเบียบวิธีการที่ใช้ในการวิจัยนี้ทั้งหมด ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญดังต่อไปนี้

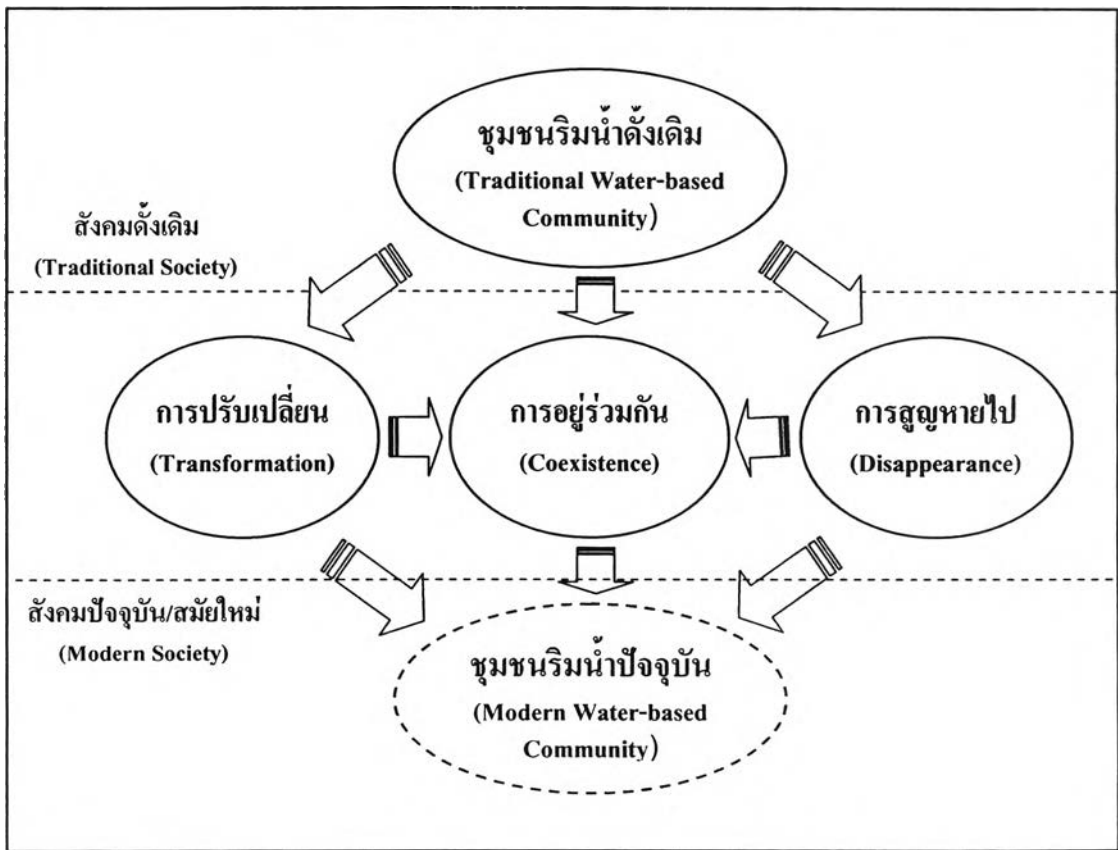
3.1) กรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย

การสร้างกรอบแนวคิดเพื่อการอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม โดยเฉพาะกับชุมชนชาวสวนในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม อันเนื่องมาจากกระแสของการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่พื้นที่ การวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการศึกษาแบบองค์รวม (Holistic approach) ที่ศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับองค์ประกอบของชุมชน โดยมองว่าทุกองค์ประกอบของชุมชนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นระบบ ทำให้ต้องนำแนวคิดและทฤษฎีหลาย ๆ ด้านมาผสมผสานกัน เพื่อให้สามารถเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ที่จะศึกษาได้อย่างสมบูรณ์ แต่ในการวิจัยนี้จะเน้นการศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ชุมชน (Historical approach) เนื่องจากประวัติศาสตร์ชุมชนสามารถสะท้อนถึงเรื่องราวและความรู้สึกนึกคิดของผู้คนต่อเรื่องราวต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา เป็นแนวทางที่ช่วยให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง และการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนยังเกี่ยวข้องกับข้อมูลหลายมิติ ทั้งมิติทางประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ฯลฯ และมิติทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural geography approach) ซึ่งเป็นการพิจารณาบทบาทและความสำคัญของสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ที่ส่งผลไปยังการกำหนดรูปแบบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมของคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่นั้น ๆ สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของที่ตั้ง โดยใช้ภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น และเชื่อมโยงไปสู่การจัดวางหรือการใช้พื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นและรับรู้ได้ในแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนนั้น ๆ มีผลให้ชุมชนแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะและมีความโดดเด่นแตกต่างกันออกไป

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 ประกอบกับวัตถุประสงค์และคำถามของการวิจัย สามารถนำมาสร้างกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 2 ส่วนที่เชื่อมโยงกัน ประกอบด้วย 1) กรอบแนวคิดเบื้องต้นของการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงผ่านของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม และ 2) กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ซึ่งรายละเอียดของกรอบแนวคิดในแต่ละส่วนมีดังนี้

3.1.1) กรอบแนวคิดเบื้องต้นของการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม (แผนภูมิที่ 3-1) โดยเสนอเป็นกรอบแนวคิดเบื้องต้น เพื่ออธิบายให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากชุมชนในสังคมดั้งเดิม (Traditional society) ไปสู่ชุมชนในสังคมปัจจุบันที่มีความทันสมัยมากขึ้น (Modern society) เนื่องจากสังคมของมนุษย์เป็นสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง มีความเป็นพลวัตเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนด้วยตนเอง และจากการมีความสัมพันธ์กับระบบภายนอกชุมชน เนื่องจากชุมชนไม่สามารถอยู่ได้โดยลำพังต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับระบบภายนอก ทำให้ชุมชนต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน ขณะเดียวกันอาจต้องมีการสูญเสียหรือลดทอนองค์ประกอบบางอย่างของชุมชนลง ทั้งนี้ เพื่อความอยู่รอดและการดำรงอยู่สืบต่อไปของชุมชนและผู้คนที่อยู่ในชุมชนนั้น โดยรวม

แผนภูมิที่ 3-1 กรอบแนวคิดเบื้องต้นของการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านของชุมชนริมน้ำ

ทั้งนี้ กรอบแนวคิดเบื้องต้นดังกล่าวถือเป็นปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านทั่วไปที่สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกชุมชนไม่เฉพาะแต่กับชุมชนริมน้ำ และสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระบบหรือทุกองค์ประกอบของชุมชน ดังตัวอย่าง สังคมดั้งเดิมในชุมชนชนบทมีหน่วยทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว ที่เดิมทำหน้าที่หลายอย่าง (Multi-functional) เป็นทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนด้วยตนเอง และอื่นๆ เมื่อเวลาผ่านไปชุมชนได้รับการพัฒนาและเข้าสู่ความทันสมัยมากขึ้น หน่วยทางสังคมถูกกำหนดให้มีหน้าที่เฉพาะทาง (Uni-functional) ครัวเรือนจึงต้องปรับตัวหันมาทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตเพียงอย่างเดียว ขณะเดียวกันก็ต้องสูญเสียหน้าที่อื่น ๆ ที่เคยกระทำไป ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ หากแต่เป็นกลไกการปรับตัวของแต่ละชุมชนที่ต้องการอยู่รอดหรือเพื่อความสอดคล้องเหมาะสมในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่ชุมชนนั้นประสบอยู่ ส่วนการปรับเปลี่ยน (Transformation) การสูญหายไปหรือการหมดไป (Disappearance) รวมถึงการปรับตัวในการอยู่ร่วมกัน (Coexistence) ในองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนจะมีลักษณะมากน้อยเพียงใด และมีผลให้ภาพรวมของความเป็นตัวตนของชุมชนนั้น ๆ ยังคงอยู่หรือหมดไป ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในการปรับตัวขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชนของแต่ละชุมชน ซึ่งต้องมีการศึกษาในชั้นรายละเอียดในช่วงถัดไป

3.1.2) กรอบแนวคิดการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่ของชุมชนริมน้ำ

เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน เป็นการศึกษาในมิติแบบองค์รวมที่ต้องเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเรื่องราวต่าง ๆ ในหลายด้านและมีความเหลื่อมซ้อนกัน การสร้างกรอบแนวคิดเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวานั้น ผู้วิจัยต้องนำแนวคิดและทฤษฎีจากหลาย ๆ ส่วนมาผสมผสานและพัฒนาขึ้นมาเป็นฐานของกรอบแนวคิดนี้ โดยเริ่มจากการนำแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโดยทั่วไปที่มักให้ความสำคัญในเรื่องของที่ตั้งหรือสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เนื่องจากมนุษย์ต้องพยายามปรับตัวโดยการคัดแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนให้เป็นที่ไปตามความต้องการของตน ร่วมกับแนวคิดของ Poplin (1972) ที่มองว่า ชุมชนเป็นระบบที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วน ที่ก่อให้เกิดเป็นชุมชนขึ้นมา คือ ถิ่นที่อยู่อาศัย การจัดองค์กรทางสังคม และวัฒนธรรมที่เกิดจากการมีความรู้สึกผูกพันร่วมกัน แต่เนื่องจากแนวคิดของ Poplin เป็นความหมายของการเกิดขึ้นของชุมชนโดยทั่วไป ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดของ Rapoport (1977) ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนระหว่างวัฒนธรรม (Culture) ระบบกิจกรรม (Systems of activities) และระบบที่ตั้ง (System of setting) ซึ่งความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 3 ถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนแต่ละแห่งมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยเชื่อว่าวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนพื้นถิ่นดั้งเดิมจะเป็นตัวกำหนดระบบกิจกรรมของคนให้เกิดขึ้น และเชื่อมโยงไปสู่ระบบ

ที่ตั้งหรือการใช้พื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ภายในชุมชน รวมทั้งเชื่อว่าความแตกต่างของสภาพทางภูมิศาสตร์มีผลทำให้สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน และแนวคิดของ Gamham (1985) มองว่า เมืองหรือชุมชนแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชุมชนที่แตกต่างกัน เป็นผลมาจากชุมชนมีองค์ประกอบสำคัญที่มีลักษณะเฉพาะประกอบอยู่รวมกันภายในชุมชน และปรากฏออกมาให้รับรู้ได้ถึงคุณค่า และจดจำได้ถึงลักษณะเฉพาะที่เป็นภาพลักษณ์ของพื้นที่นั้น พิจารณาจาก ลักษณะทางกายภาพหรือภาพลักษณ์ที่โดดเด่น กิจกรรมและหน้าที่ที่สังเกตเห็นได้ และการสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ภายในชุมชน

จากแนวคิดของ Rapoport (1977) และ Gamham (1985) ผู้วิจัยได้นำมาปรับและพัฒนาใช้ในการสร้างกรอบการพิจารณาลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนริมน้ำ ในที่นี้กำหนดให้ความเป็นชุมชนริมน้ำ (Water-based community) เกิดจากองค์ประกอบหลัก ที่มีอยู่ในชุมชนริมน้ำ 4 ประการ ซึ่งผู้วิจัยได้จากการทบทวนงานวรรณกรรมต่าง ๆ ที่ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนริมน้ำ ทั้งนี้ องค์ประกอบดังกล่าวเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชนริมน้ำทั่วไป และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างมาก ประกอบด้วย

(1) ทรัพยากรน้ำและระบบเครือข่ายลำน้ำ (Water resource and Canal network system) เป็นลักษณะกายภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน และการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้คนในชุมชน ก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบหลักอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันภายในชุมชนตามมา

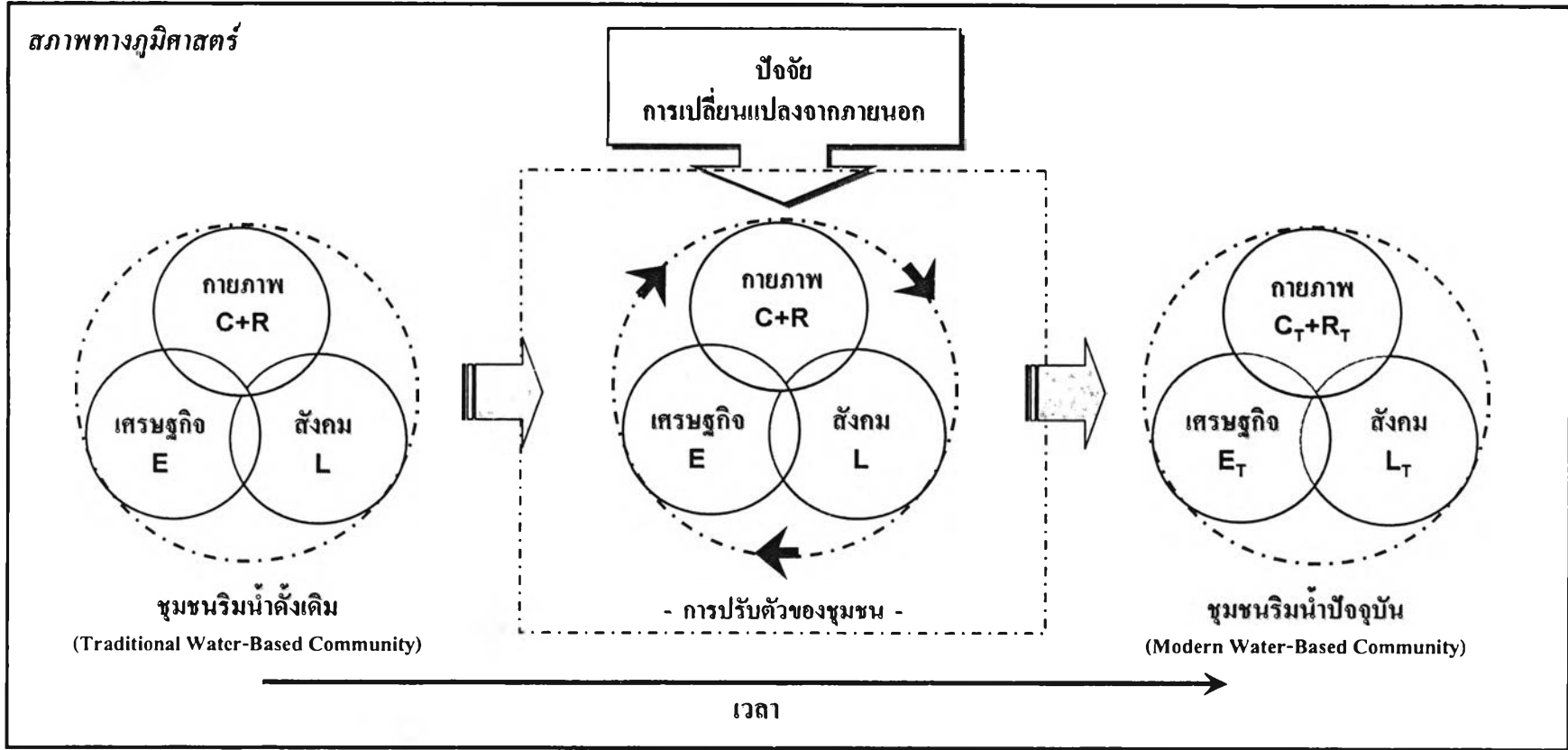
(2) การตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัย (Water-based Settlement) บริเวณที่ใช้เป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่อาศัยของคนในชุมชนดั้งเดิม สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์น้ำและระบบเครือข่ายลำน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม

(3) การประกอบกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ ในที่นี้คือ แหล่งงานและอาชีพของคนในชุมชน เป็นความสามารถในการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างเป็นผลผลิต และสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดเป็นระบบการผลิตที่ตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

(4) วิถีชีวิต (Life style) เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน้ำ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพฤติกรรมของผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชน ที่มีความผูกพันและพึ่งพาอาศัยน้ำจากระบบเครือข่ายลำน้ำในการดำเนินชีวิต และประกอบกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า การมีวิถีชีวิตและสังคมแบบขาวน้ำ

แต่เนื่องจากการดำรงอยู่ของชุมชนโดยทั่วไปไม่สามารถอยู่ได้โดยลำพังจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชนด้วยตนเอง จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับระบบภายนอกชุมชน เพื่อความสมดุลและความอยู่รอดของระบบสังคมโดยรวม ซึ่งความสัมพันธ์นี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามมาในชุมชน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงถือเป็นกระบวนการตามธรรมชาติที่ต้องเกิดขึ้นและไม่มีการสิ้นสุด โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาที่ต้องรับแนวคิดและวัฒนธรรมจากทางตะวันตกเข้ามา เพื่อการพัฒนาประเทศที่ก้าวไปสู่ความเจริญมีความทันสมัยทัดเทียมประเทศในแถบตะวันตก สำหรับประเทศไทยเริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนแต่มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ในการพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2504 เป็นต้นมา) ซึ่งตรงกับแนวคิดการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยของ David (1968) และ Eisenstadt (1973) ที่มองว่าเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนจากสภาพชุมชนสังคมประเพณีไปสู่ชุมชนที่มีลักษณะสังคมสมัยใหม่มีความเจริญตามแบบประเทศที่พัฒนาแล้ว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบโครงสร้างของชุมชน ไม่ว่าจะเป็น ระบบเศรษฐกิจ ภายภาค สังคม และวัฒนธรรม โดยปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของชุมชนที่เป็นผลมาจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่ชุมชนมักต้องเข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบกลไกตลาด แต่การเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยของชุมชนจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละชุมชน ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดดังกล่าวของ David และ Eisenstadt มาปรับใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษา

ซึ่งการพิจารณาลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำ ในที่นี้พิจารณาจากการปรับเปลี่ยน (Transformation) การสูญหายหรือหายไป (Disappearance) และการยังคงอยู่ (Existence) ขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชนว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เมื่อมีการเปลี่ยนผ่านจากชุมชนในสังคมดั้งเดิมไปสู่ชุมชนในสังคมปัจจุบัน แล้วนำมาสรุปอธิบายภาพรวมของการคงอยู่หรืออยู่รอดของชุมชนริมน้ำ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบหลักพื้นฐานของชุมชนริมน้ำทั้ง 4 ประการ ซึ่งถือเป็นส่วนแกนหลัก (Core) ในการบ่งชี้ถึงการดำรงอยู่ของความเป็นชุมชนริมน้ำ โดยหากชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษายังคงมีองค์ประกอบหลักทั้ง 4 เกื้อหนุนอยู่ ก็หมายถึง ชุมชนสามารถอยู่รอดหรือดำรงภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนริมน้ำนั้นสืบต่อไปได้ แต่ถ้าองค์ประกอบดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปหรือถูกทำลายไปจนหมดสิ้น นั่นหมายถึง ความเป็นชุมชนริมน้ำของพื้นที่ศึกษาไม่สามารถอยู่รอดได้ หรือหากชุมชนดำรงอยู่ต่อไปได้ ชุมชนนั้นจะมีลักษณะเป็นเพียงชุมชนบกเกิดใหม่ที่ไม่มีลักษณะของความชุมชนริมน้ำเหลืออยู่อีกต่อไป จากการปรับแนวคิดดังกล่าวทั้งหมดจะได้เป็นกรอบแนวคิดการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดังแผนภูมิที่ 3-2

องค์ประกอบหลักของชุมชนริมน้ำ :

องค์ประกอบด้านกายภาพ

C = ทรัพยากรน้ำ และระบบเครื่องสูบน้ำ
R = การตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัย

องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ

E = กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจของชุมชน
T = องค์ประกอบที่ผ่านการปรับตัว / เปลี่ยนแปลง

องค์ประกอบด้านสังคม-วัฒนธรรม

L = วิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน้ำ

แผนภูมิที่ 3-2 กรอบแนวคิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำ

3.2) ขั้นตอนในการวิจัย

การวิจัยนี้มีขั้นตอนหลัก ๆ ในการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (แผนภูมิที่ 3-3)

1) การศึกษาทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ เป็นการค้นคว้างานวิจัย และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบความคิดของการวิจัย ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Historical anthropology) แนวคิดเกี่ยวกับมานุษยวิทยาเชิงนิเวศ (Ecological anthropology) แนวคิดลักษณะเฉพาะของชุมชน (Identity of community) แนวคิดการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย (Modernization) แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชุมชนท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนศึกษาวิธีการและเทคนิคการวิเคราะห์ต่าง ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยนี้

2) การสร้างกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย ซึ่งเป็นการนำมโนทัศน์ต่าง ๆ (Concepts) ที่ได้จากทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่ต่าง ๆ เกี่ยวข้อง มาสร้างเป็นกรอบความคิด (Conceptualization) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ (รายละเอียดดังในหัวข้อ 3.1)

3) การสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย

- ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐาน และเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบอัมพวาและบริเวณที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ การตั้งถิ่นฐาน การใช้พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นต้น โดยสืบค้นข้อมูลทั้งจากเอกสารทางวิชาการ หลักฐานต่าง ๆ ที่ได้มีการบันทึกหรือกล่าวถึง และภาพถ่ายเก่า จากหน่วยงานราชการและประชาชนในท้องถิ่น และการสัมภาษณ์พูดคุย รวมถึงการแปลภาพถ่ายทางอากาศในช่วงเวลาต่าง ๆ (ปี พ.ศ.2497, พ.ศ.2520 และ พ.ศ.2545) เพื่อให้เห็นภาพรวมของการตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของชุมชน การใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลง

- ข้อมูลด้านเศรษฐกิจของชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษาดังแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย ลักษณะการทำมาหากิน อาชีพ แบบแผนการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการเชื่อมโยงของกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ฯลฯ โดยรวบรวมจากเอกสารทางวิชาการ หลักฐานต่าง ๆ และการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้คนในท้องถิ่น

- ข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษาดังแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย ลักษณะประชากร วิถีชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบประเพณี กิจกรรมทางสังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับความผูกพันกับแม่น้ำลำ

คลอง และการใช้ประโยชน์จากลำน้ำ โดยรวบรวมจากเอกสาร หลักฐานต่าง ๆ การสังเกตการณ์โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชน และการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้คนในท้องถิ่น

- ข้อมูลด้านนโยบาย แผน และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่สำคัญของภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษา โดยเริ่มตั้งแต่มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504 – 2509) จนถึงฉบับปัจจุบันมาใช้ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น การสร้างเขื่อน การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว ฯลฯ รวมถึงข้อมูลด้านการบริหารและการปกครอง ซึ่งการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพื้นที่ ระบบกิจกรรม และการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของผู้คนในพื้นที่นั้นอย่างมาก

4) การแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษา เป็นการวิเคราะห์เพื่อจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่เบื้องต้น ซึ่งพิจารณาจากลักษณะความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมที่แตกต่างกันออกไปและปรากฏให้เห็นในสภาพปัจจุบัน โดยในแต่ละกลุ่มพื้นที่ชุมชนยังต้องมีการคัดเลือกพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่อยอีกเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาชั้นรายละเอียดต่อไป (รายละเอียดดังในหัวข้อ 3.6 และแผนภูมิที่ 3-4)

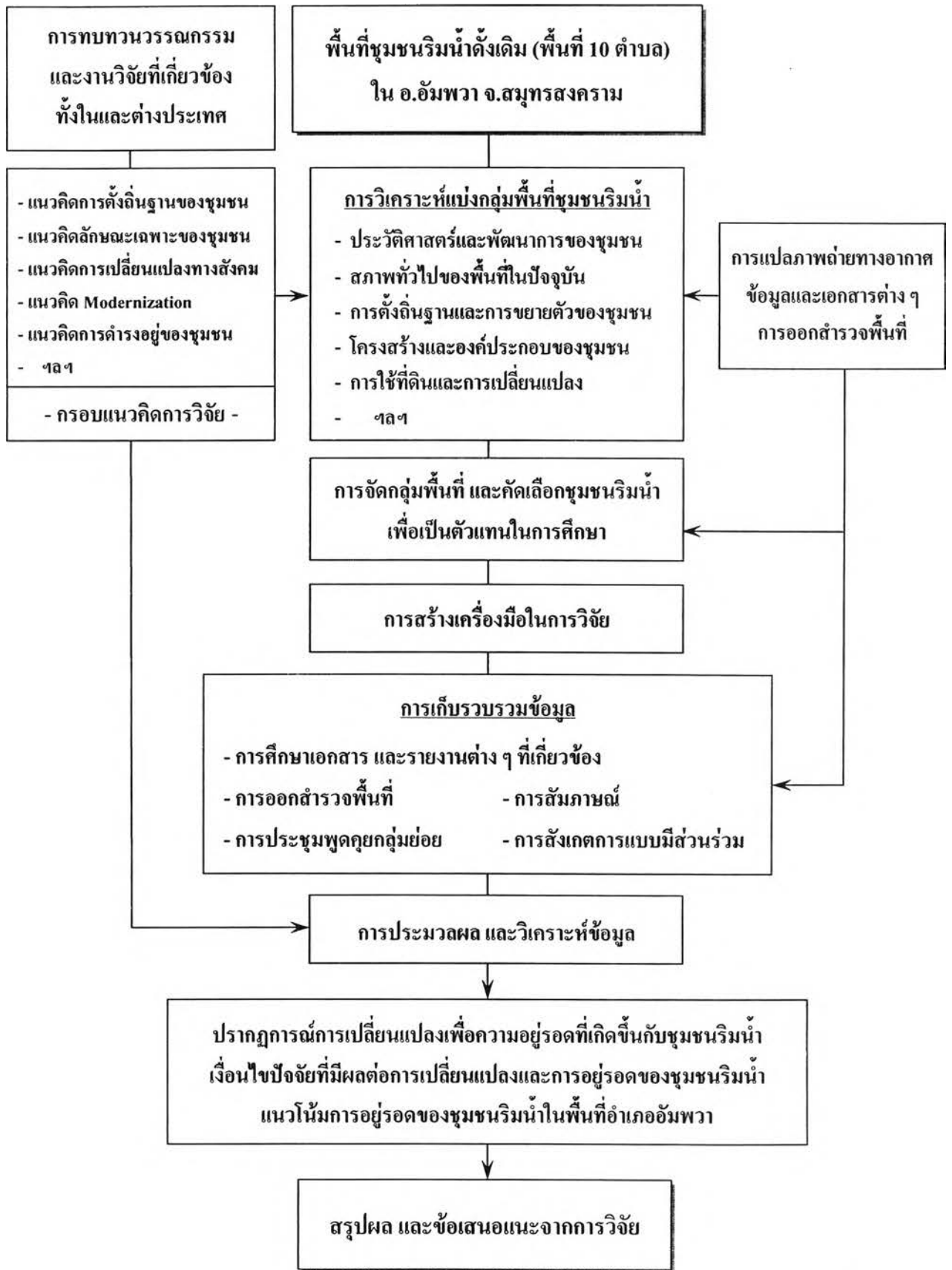
5) การสร้างและกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นการกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาเพื่อการศึกษาวิจัยในชั้นรายละเอียด มีทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่ผสมผสานกัน จึงจำเป็นต้องอาศัยเทคนิควิธีการเก็บข้อมูลในหลายลักษณะ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ (Interview) การประชุมพูดคุยกลุ่มย่อย (Focus groups) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด การออกสำรวจพื้นที่ (Field survey) และการศึกษาจากเอกสาร รายงาน และงานเขียนต่างๆ (รายละเอียดดังในหัวข้อ 3.3) ทั้งนี้ เพื่อให้การเก็บข้อมูลมีความสมบูรณ์และได้ข้อเท็จจริงที่เชื่อถือได้มากที่สุด

6) การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ ข้างต้น มาทำการประมวลผลและวิเคราะห์ เพื่ออธิบายการเกิดปรากฏการณ์ของการวิจัยนี้ โดยมีประเด็นหลัก ๆ ที่ทำการวิเคราะห์ ประกอบด้วย (รายละเอียดดังในหัวข้อ 3.4)

- 6.1) การวิเคราะห์พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม
- 6.2) การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะที่เป็นภาพลักษณ์ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม
- 6.3) การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

7) การสรุปผลการวิจัย และเสนอแนะ (Conclusion and Implications) เป็นการสรุปผลการศึกษาจากกรณีศึกษาชุมชนริมน้ำในพื้นที่อัมพวา ข้อค้นพบที่เป็นนัยสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎี และในเชิงนโยบาย (Theoretical and Policy implication) รวมถึงการเสนอแนะด้านการวิจัย ในประเด็นที่สมควรจะมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม

แผนภูมิที่ 3-3 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

3.3) วิธีการเก็บข้อมูล และการได้มาของข้อมูลในการวิจัย

จากลักษณะของการวิจัยที่ใช้ทั้งระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณผสมผสานกัน การวิจัยนี้จึงต้องอาศัยเทคนิควิธีการเก็บข้อมูลในหลายลักษณะ ทั้งนี้ เพื่อการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย และการตรวจสอบข้อมูลให้ได้ข้อเท็จจริงที่สมบูรณ์และเชื่อถือได้มากที่สุด ประกอบด้วย

3.3.1) การสัมภาษณ์ (Interviews)

ในการวิจัยนี้แบ่งลักษณะการสัมภาษณ์บุคคล ออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ

(1) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล (Key informants) เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเฉพาะประเด็น โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่กำหนดลักษณะผู้ให้สัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิดที่สร้างขึ้น เช่น ผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องหรือมีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์ที่ศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำทางด้านศาสนาและพิธีกรรม ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้อาวุโส ปราชญ์ท้องถิ่น ครู อาจารย์ ฯลฯ โดยคำนึงถึงความหลากหลายของการให้ข้อมูลตามลักษณะที่แตกต่างกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (รายละเอียดผู้ให้ข้อมูลหลักแสดงในภาคผนวก ก) ผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้จะให้ข้อมูลที่สะท้อนออกมาตามมุมมองและประสบการณ์ของตน สำหรับการเลือกบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลักในเบื้องต้นเป็นการระบอบอย่างกว้าง ๆ ก่อน โดยไม่เจาะจงว่าเก็บข้อมูลจากใคร ลักษณะใด หรือต้องการข้อมูลจำนวนมากเท่าไร ทั้งนี้ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรก ๆ นั้น จะให้ข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อไป และเมื่อได้ข้อมูลที่เพิ่มเติมมาก็จะนำมาวิเคราะห์ตีความ เพื่อการสร้าง ปรับปรุง และจัดหมวดหมู่ความคิด และประเด็นคำถามที่ใช้เป็นแนวทางการสัมภาษณ์ใหม่ให้ครอบคลุมและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แล้วเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อไปอีก กระบวนการเช่นนี้จะดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพบว่าข้อมูลและข้อสรุปที่ได้เริ่มเป็นแบบแผนที่ซ้ำ ๆ กัน แม้มีข้อมูลเพิ่มเติมอีกก็ไม่ทำให้ภาพรวมของความรู้และข้อสรุปของการศึกษามีความแตกต่างออกไป กระบวนการเก็บข้อมูลในส่วนนี้จึงยุติลง

ส่วนประเด็นในการสัมภาษณ์บุคคลผู้ใช้แนวคำถามปลายเปิดเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้คำนึงอยู่เสมอว่า การสัมภาษณ์ควรพิจารณาเลือกลำดับของคำถามตามสถานการณ์ และบุคคลที่ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เสนอประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องนอกเหนือไปจากแนวคำถามที่วางไว้ รวมทั้งแนะนำผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อไป เพื่อการติดตามข้อมูลในแนวลึก และการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในการตีความปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาอยู่ ซึ่งแนวคำถามหลักในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- ประวัติศาสตร์ความเป็นมา พัฒนาการ และสภาพปัจจุบันของชุมชนท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ฯลฯ
- การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง อัตราของการเปลี่ยนแปลง สาเหตุและปัจจัยที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง และไม่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง รวมถึงผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามมา

(2) การสัมภาษณ์โดยทั่วไป (General interview) ในที่นี้เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่เป็นข้อมูลในระดับครัวเรือน โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลทั้งที่เป็นเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยทำการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนตัวแทน พยายามให้ครอบคลุมในทุกกลุ่มอาชีพ ได้แก่ เกษตรกร พ่อค้า-แม่ค้า ผู้มีอาชีพรับจ้าง และข้าราชการ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษา และเป็นการตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลต่าง ๆ ที่เก็บรวบรวมได้ (รายละเอียดแบบสอบถามแสดงในภาคผนวก ข)

3.3.2) การประชุมพูดคุยกลุ่มย่อย (Focus groups)

เป็นการจัดขึ้นหลังจากผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามได้ระดับหนึ่ง เพื่อสังเกตการณ์ ตรวจสอบ ทำความเข้าใจ และสร้างความชัดเจนในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งลักษณะของการประชุมกลุ่มย่อยนั้นผู้วิจัยจะประสานงานและขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่น เมื่อมีการจัดประชุมหรือประชาคมชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น การประชุมประจำเดือนของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านและสตรี การประชาคมหมู่บ้านในวาระสำคัญต่าง ๆ ที่จัดให้มีขึ้น เป็นต้น โดยขอเวลาเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านเมื่อการประชุมเหล่านั้นสิ้นสุดลง ส่วนอีกลักษณะผู้วิจัยจะขอไปมีส่วนร่วมในวงสนทนาของชาวบ้านที่ปกติมีการรวมกลุ่มเล็ก ๆ กันเป็นประจำตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ลานหน้าวัดศาลาท่าน้ำของวัด พื้นที่สาธารณะริมน้ำ ร้านกาแฟ เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบบเป็นกันเอง (รายละเอียดการประชุมกลุ่มย่อย และแนวคำถามแสดงในภาคผนวก ค และ ง)

3.3.3) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

เป็นวิธีการเก็บข้อมูลวิธีหนึ่งที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์พฤติกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด โดยการพบปะ พูดคุย และมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านหรือชุมชนเท่าที่เป็นไปได้ เช่น งานพัฒนาชุมชน งานเทศกาลประจำปี งานบุญงานประเพณีต่าง ๆ รวมไปถึงงานบวช งานแต่งงาน และงานศพ ฯลฯ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้นในประเด็นวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยเฉพาะความร่วมมือทางสังคมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

3.3.4) การศึกษาเอกสาร รายงาน และงานเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Secondary data)

เป็นการศึกษาหลักฐานจากเอกสาร รายงาน และบันทึกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ทั้งในระดับภูมิภาค จังหวัด อำเภอ และหมู่บ้าน จากหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และ NGO's ต่าง ๆ ทั้งจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รวมถึงการศึกษาจากหลักฐานรูปถ่ายเก่า และภาพถ่ายทางอากาศ ในช่วงเวลาต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการสร้างมโนทัศน์ การลำดับและเชื่อมโยงเหตุการณ์ และศึกษา การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาให้เข้ากับบริบทของการศึกษา รวมทั้งช่วยในการตั้ง ประเด็นคำถาม ตั้งข้อสังเกต หรือสร้างความหมายให้กับข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา

3.3.5) การออกสำรวจพื้นที่ (Field survey)

เป็นวิธีการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่สำคัญและจำเป็นมาก โดยเป็นการสำรวจสภาพแวดล้อม ทางกายภาพและนิเวศวิทยาทั้งทางบกและทางน้ำ สำรวจสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของ ชุมชนในสภาพปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ หลงเหลืออยู่ ถือเป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่สำคัญที่จะช่วยอธิบายเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับ ผู้คนในอดีต ไม่ว่าจะเป็น การดำรงชีวิต การทำมาหากิน ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ และการปรับตัว ของผู้คนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ในช่วงเวลานั้น ๆ ซึ่งปรากฏให้เห็นจากหลักฐานที่ หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ เช่น บ้านเรือน ระบบสวน ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปหัตถกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็น หลักฐานที่แสดงถึงรูปแบบ/แบบแผนเฉพาะตัวของท้องถิ่นที่บ่งบอกถึงตัวตนและเอกลักษณ์ของชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ ตั้งแต่อดีตส่ทอดมาถึงปัจจุบัน การสำรวจสภาพพื้นที่ของชุมชนในที่นี่มีการใช้เครื่องมือ เพื่อในการช่วยเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ แบบสำรวจภาคสนาม และการ บันทึกภาพเหตุการณ์และสถานที่ต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชน

3.4) ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

จากกรอบความคิดของการวิจัยได้แบ่งประเด็นของการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วนหลัก คือ การ วิเคราะห์พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะที่เป็นภาพลักษณ์ ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม และการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ซึ่ง ในแต่ละส่วนของการศึกษามีรายละเอียดของตัวแปรและข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

3.4.1) ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ในระดับภาพรวม (Macro Study) ของการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบอัมพวา โดยการแบ่งเป็นช่วงเวลาหรือยุคสมัยเพื่ออธิบาย

ถึงพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีมาแต่อดีต ทั้งนี้ อาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แนวคิดพัฒนาการของเมืองและชุมชน และแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในการอธิบายปรากฏการณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบอัมพวาที่มีมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่ามีพัฒนาการ มีลักษณะและแบบแผนของการตั้งถิ่นฐาน (Settlement patterns) มาอย่างไร และในภาพรวมมีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้าง รวมถึงมีเงื่อนไขปัจจัยสำคัญอะไรที่ทำให้ชุมชนริมน้ำในพื้นที่แห่งนี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น ซึ่งตัวแปรและข้อมูลหลักที่นำมาใช้ในการอธิบายการวิเคราะห์งานในส่วนนี้ แบ่งเป็น 3 ด้าน ประกอบด้วย (รายละเอียดสรุปดังตารางที่ 3-3)

(1) ตัวแปรด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และนิเวศวิทยา ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ ระบบเครือข่ายลำน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นต้น

(2) ตัวแปรด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (ระบบการผลิตหลัก) แหล่งประกอบกิจกรรม ตลาดและแหล่งกระจายผลผลิตของชุมชน

(3) ตัวแปรด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะประชากร กลุ่มคน เชื้อชาติ ศาสนา วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ บทบาทความสำคัญของชุมชน นโยบายและแผนการพัฒนาดังกล่าว ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

สำหรับข้อมูลทั้งหมดที่นำมาใช้ในการอธิบายการศึกษางานในส่วนนี้ มีทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่มีการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศในปีต่าง ๆ (ปี พ.ศ.2497, 2520 และ 2545) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การพูดคุยกลุ่มย่อย การออกสำรวจภาคสนาม และจากการสืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ เป็นต้น โดยนำมาเรียบเรียง เชื่อมโยงรายละเอียด และลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แล้วนำมาอภิปรายโดยการแบ่งตามยุคสมัย (ช่วงเวลา) ตามการเกิดเหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนกับพื้นที่ศึกษาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และนำเสนอในรูปแบบของการบรรยายที่มีแผนที่ และรูปภาพประกอบ

3.4.2) ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะที่เป็นภาพลักษณ์ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ในระดับภาพรวม (Macro Study) ของลักษณะเฉพาะที่เป็นภาพลักษณ์ของชุมชนริมน้ำที่มีมาแต่ดั้งเดิมในพื้นที่แถบอัมพวา โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของความเป็นชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของชุมชนริมน้ำว่าเมืององค์ประกอบสำคัญอะไรที่แสดงถึงลักษณะของความเป็น

ชุมชนริมน้ำในพื้นที่นี้ ซึ่งนำไปสู่การจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิม และการคัดเลือกชุมชนที่เป็นตัวแทนในการศึกษาชั้นรายละเอียดต่อไป และทราบว่าองค์ประกอบหลักของชุมชนริมน้ำเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และด้วยมีเงื่อนไขปัจจัยอะไร ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ถือเป็นส่วนสำคัญที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชุมชน และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมีเอกลักษณ์ สำหรับตัวแปรและข้อมูลหลักที่นำมาใช้ในการอธิบายการวิเคราะห์งานในส่วนนี้ นอกจากผู้วิจัยจะใช้ตัวแปรหลักจากการพิจารณาลักษณะที่แสดงถึงความเป็นชุมชนริมน้ำดังแผนภูมิที่ 3-2 การวิเคราะห์ยังต้องอาศัยตัวแปรและข้อมูลอื่น ๆ พิจารณาประกอบร่วมด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถบ่งชี้ถึงความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่แถบอัมพวา ว่ามีลักษณะพิเศษที่ต่างไปจากชุมชนริมน้ำอื่นอย่างไร ซึ่งรายละเอียดของตัวแปรและข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์งานในส่วนนี้ รวมถึงแหล่งที่มาของข้อมูลสรุปได้ดังตารางที่ 3-3

(1) ด้านกายภาพ โดยเฉพาะลักษณะทางกายภาพที่สื่อถึงความหมายและสัญลักษณ์ หรือเป็นภาพลักษณ์ของชุมชน แสดงถึงตัวตนและความเป็นมาของชุมชนริมน้ำ ได้แก่ ลักษณะที่โดดเด่นของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและนิเวศวิทยา รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะบ้านเรือน การใช้ที่ดิน แหล่งประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น

(2) ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน โดยเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่มีลักษณะโดดเด่นที่สังเกตเห็นได้ทั้งในทางนามธรรมและรูปธรรม โดยเฉพาะกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นกับการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชน ได้แก่ ระบบการผลิต การทำมาหากิน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

ข้อมูลทั้งหมดที่นำมาใช้ในการอธิบายการศึกษางานในส่วนนี้ มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ การบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศ การออกสำรวจภาคสนาม และการพูดคุยกลุ่มย่อย ร่วมกับผลการศึกษาจากในหัวข้อ 3.4.1 นำมาวิเคราะห์องค์ประกอบหลักของชุมชน และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แล้วอภิปรายให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่ศึกษา และนำเสนอในรูปของแผนที่ ภาพถ่าย และการบรรยายที่แสดงเหตุผลประกอบ

3.4.3) ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ในระดับรายละเอียด (Individual study) ของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่อยของแต่ละกลุ่มพื้นที่ที่ได้คัดเลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษานี้ โดยทำการศึกษาทั้งในระดับชุมชนและระดับครัวเรือนที่ลึกลงไปถึงพฤติกรรมและความคิดของผู้คนในชุมชน รวมทั้งมีการศึกษาเปรียบเทียบกันระหว่างชุมชนในแต่ละกลุ่มพื้นที่ ทั้งนี้ อาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบของชุมชน แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

และวัฒนธรรม และแนวคิดการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย รวมถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของความเป็นชุมชน ทำให้ทราบถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงหรือการปรับตัวของชุมชนริมน้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร มีองค์ประกอบสำคัญของชุมชนอะไรที่มีการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงไป (Transformation) อะไรที่สูญหายไป (Disappearance) และอะไรที่ยังคงดำรงอยู่ (Existence) โดยมีเงื่อนไขปัจจัยสำคัญอะไรที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ รวมถึงการบ่งชี้ถึงสถานภาพของการสืบเนื่องหรือการคงอยู่ของความเป็นชุมชนริมน้ำ ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนไปสู่ชุมชนที่มีความทันสมัยมากขึ้น สำหรับการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่แถบอัมพวา ได้แบ่งประเด็นในการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม-วัฒนธรรม แต่ตัวแปรและข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์งานในส่วนนี้ นอกจากผู้วิจัยจะอาศัยตัวแปรหลักที่ได้กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำแล้ว (แผนภูมิที่ 3-2) การวิเคราะห์ยังจำเป็นต้องอาศัยตัวแปรอื่น ๆ ที่สามารถแสดงหรือบ่งบอกถึงระดับของผลการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการวิเคราะห์ที่ตั้งไว้ และสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ซึ่งรายละเอียดของตัวแปรและข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์งานในส่วนนี้ สรุปได้ดังตารางที่ 3-1

(1) ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา มีตัวแปรหลักที่ใช้ในการพิจารณา ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและนิเวศวิทยา การตั้งถิ่นฐานของชุมชน บ้านเรือนที่อยู่อาศัย พื้นที่ทางการเกษตร และระบบเครือข่ายการสัญจร

(2) ด้านเศรษฐกิจ มีตัวแปรหลักที่ใช้ในการพิจารณา ประกอบด้วย ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค

(3) ด้านสังคม-วัฒนธรรม มีตัวแปรหลักที่ใช้ในการพิจารณา ประกอบด้วย วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ สภาพสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน วัฒนธรรมและขนบประเพณีท้องถิ่น

ทั้งนี้ การพิจารณาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำ ผู้วิจัยใช้วิธีการประเมินผลการวิเคราะห์ตัวแปรต่าง ๆ ในแต่ละด้านที่ได้มาจากตารางที่ 3-1 มีทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยนำมาจัดเป็นช่วงระดับของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในที่นี้ แบ่งเป็น 3 ระดับขั้น คือ การเปลี่ยนแปลงระดับมากหรือสูง ระดับปานกลาง และระดับต่ำหรือน้อย แล้วจึงนำผลการจัดชั้นคุณภาพของตัวแปรที่ได้มาวิเคราะห์เปรียบเทียบกันระหว่างชุมชนริมน้ำในแต่ละกลุ่มพื้นที่ โดยแสดงผลในรูปแบบของตารางเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงในแต่ละตัวแปรย่อยทั้งหมดของแต่ละกลุ่มพื้นที่ จากนั้นนำผลที่ได้ทั้งหมดมาพิจารณาสรุปเป็นภาพรวมของชุมชนริมน้ำอีกครั้ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับองค์ประกอบในแต่ละด้านของชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษา

ตารางที่ 3-1 ตัวแปรและระดับการวิเคราะห์ที่ใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ

องค์ประกอบ / ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย / ประเด็นการพิจารณา	ระดับการวิเคราะห์	
		ชุมชน	ครัวเรือน
1) ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา			
1.1) ทรัพยากรน้ำและระบบนิเวศน้ำ	- การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำและระบบนิเวศน้ำ	✓	
1.2) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน	- การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน - การใช้ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลง	✓ ✓	
1.3) บ้านเรือน / ที่อยู่อาศัย	- ลักษณะที่อยู่อาศัย ได้แก่ กรรมสิทธิ์ อายุอาคาร รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ทิศทางการวางตัว ลักษณะการใช้สอยอาคารและการเปลี่ยนแปลง - การปรับปรุงที่อยู่อาศัยในช่วงที่ผ่านมาและอนาคต - การรับช่วง/สืบทอดของลูกหลานในอนาคต	✓	✓ ✓ ✓
1.4) พื้นที่ทางการเกษตร / ระบบสวน	- ลักษณะที่ดินทำกิน ได้แก่ กรรมสิทธิ์ถือครอง ขนาดที่ดิน การใช้ประโยชน์และการเปลี่ยนแปลง - การเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ผ่านมาและในอนาคต - การรับช่วง/สืบทอดของลูกหลานในอนาคต	✓	✓ ✓ ✓
1.5) ระบบเครือข่ายการสัญจร	- ระบบเครือข่ายทางน้ำ ได้แก่ ลักษณะและความ สมบูรณ์ของเครือข่ายลำน้ำ และการใช้ประโยชน์ - ระบบเครือข่ายทางบก	✓ ✓	✓
2) ด้านเศรษฐกิจ			
2.1) ระบบการผลิต	- โครงสร้างอาชีพของชุมชน - เป้าหมายและวิธีการผลิตหลัก ได้แก่ วิธีการผลิต ผู้ประกอบการ แรงงาน เทคโนโลยี ผลผลิต อาชีพเสริม และแหล่งที่มาของรายได้ - การรับช่วง/สืบทอดของลูกหลานในอนาคต	✓ ✓	✓ ✓
2.2) การแลกเปลี่ยน	- ตลาด และลักษณะการกระจายผลผลิต	✓	✓
2.3) การบริโภค	- การบริโภค และการจับจ่ายใช้สอยของครัวเรือน - สิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน		✓ ✓
3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม			
3.1) วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ ของคนในชุมชน	- โครงสร้างประชากรของชุมชน ระดับการศึกษา - ลักษณะและโครงสร้างของครอบครัว - ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน - โลกทัศน์ ระบบความคิด และค่านิยมของคนในชุมชน	✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓
3.2) สภาพสังคม และ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	- การปะทะสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน - การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน - ความสัมพันธ์กับภายนอกและรัฐ	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
3.3) วัฒนธรรม และ ขนบประเพณีท้องถิ่น	- ขนบประเพณี กิจกรรม และการละเล่นของท้องถิ่น - การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน	✓ ✓	

สำหรับการพิจารณาว่าการดำรงอยู่หรือการอยู่รอดของชุมชนริมน้ำ ในที่นี้ พิจารณาจาก 3 ตัวแปรหลัก หรือ 13 ตัวแปรย่อย ที่บ่งชี้ถึงภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนริมน้ำดังตารางที่ 3-2 ซึ่งได้จากการประมวลผลจากแบบสอบถาม เป็นข้อมูลเชิงปริมาณที่แสดงผลด้วยการหาค่าร้อยละ แล้วนำมาจัดเป็นช่วงระดับขั้นของการอยู่รอดในแต่ละตัวแปร โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกันระหว่างชุมชนริมน้ำในแต่ละกลุ่มพื้นที่ จากนั้นนำผลที่ได้ทั้งหมดมาพิจารณาสรุปเป็นภาพรวมของชุมชนริมน้ำอีกครั้ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการอยู่รอดของความเป็นชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษา ในที่นี้ พิจารณาแบ่งระดับการอยู่รอดของตัวแปรที่ใช้วัด และภาพรวมของความเป็นชุมชนริมน้ำ เป็น 4 ระดับ คือ

- ค่าคะแนนมากกว่าร้อยละ 75 ขึ้นไป หมายถึง มีระดับการอยู่รอดที่สูงมาก
- ค่าคะแนนอยู่ระหว่างร้อยละ 75 - 50 หมายถึง มีระดับการอยู่รอดค่อนข้างสูง
- ค่าคะแนนอยู่ระหว่างร้อยละ 50 - 25 หมายถึง มีระดับการอยู่รอดปานกลาง และเริ่มที่จะมีภาวะเสี่ยงต่อการอยู่รอด
- ค่าคะแนนต่ำกว่าร้อยละ 25 ลงมา หมายถึง มีระดับการอยู่รอดต่ำ หรือมีภาวะเสี่ยงต่อการอยู่รอดที่สูง

ตารางที่ 3-2 ตัวแปรการวัดการคงอยู่หรือการอยู่รอดของความเป็นชุมชนริมน้ำ

ตัวแปรหลัก	จำนวนตัวแปรย่อย	รายละเอียดของตัวแปรย่อย
1) ระบบเครือข่ายลำน้ำ	1	1) ความสมบูรณ์ของระบบเครือข่ายลำน้ำในชุมชน
2) แบบแผนการตั้งถิ่นฐาน อยู่อาศัยในชุมชน	2	1) การตั้งถิ่นฐานของที่อยู่อาศัยดั้งเดิม 2) การให้ความสำคัญกับการหันหน้าบ้านออกสู่ลำน้ำ
3) วิถีการดำเนินชีวิตของคน ในชุมชน	10	การใช้ประโยชน์น้ำจากแม่น้ำลำคลองในด้านต่าง ๆ 1) การบริโภค (การดื่มกิน และประกอบอาหาร) 2) อาบน้ำ ซักล้าง ทำความสะอาดบ้านและอุปกรณ์ต่างๆ 3) เป็นแหล่งอาหาร และจับสัตว์น้ำ 4) ทำการเกษตร และรดน้ำต้นไม้ภายในบ้าน 5) การเดินทางสัญจรภายในชุมชน หรือละแวกบ้าน 6) การเดินทางสัญจรออกสู่พื้นที่นอกชุมชน 7) การขนส่งและลำเลียงผลผลิต 8) การค้าขายทางน้ำ หรือใช้เป็นเส้นทางประกอบอาชีพ 9) พักผ่อนหย่อนใจ หรือท่องเที่ยว 10) ใช้งานในช่วงเวลาพิเศษ (การละเล่น งานประเพณี)
รวม	13	-

ที่มา : ผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

ตารางที่ 3-3 สรุปรายละเอียดตัวแปร ข้อมูลที่ใช้ และวิธีการได้มาของข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ประเด็นการวิเคราะห์	ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย เนื้อหา และข้อมูลที่ใช้	วิธีการได้มาของข้อมูล *				
			1	2	3	4	5
1) การวิเคราะห์พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม							
(1.1) ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และนิเวศวิทยา	สภาพทางภูมิศาสตร์	สภาพที่ตั้ง สภาพภูมิอากาศ แม่น้ำลำคลอง และระบบเครือข่ายลำน้ำ	✓			✓	✓
	สภาพแวดล้อม และระบบนิเวศ	คุณภาพสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ ความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ พืชพันธุ์ และสัตว์น้ำ ฯลฯ	✓			✓	✓
	การตั้งถิ่นฐานของชุมชน	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของชุมชน บ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้าง การสัญจร ลักษณะทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ	✓			✓	✓
	การใช้ที่ดิน	ลักษณะการใช้ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลง	✓			✓	✓
(1.2) ด้านเศรษฐกิจ	สภาพเศรษฐกิจของชุมชน	ลักษณะอาชีพ ระบบการผลิต การซื้อขายแลกเปลี่ยน การกระจายผลผลิต สินค้าและผลิตภัณฑ์ แหล่งประกอบกิจกรรม ตลาดและศูนย์กลางค้าขาย ลักษณะการขยายตัวทางเศรษฐกิจ	✓			✓	✓
(1.3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม	ความเป็นมาของชุมชน	ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน	✓			✓	
	ประชากร	ลักษณะประชากร กลุ่มคน เชื้อชาติ กลุ่มสกุล	✓			✓	
	วิถีชีวิต	การดำเนินชีวิต และพฤติกรรมของผู้คนในชุมชน	✓		✓	✓	✓
	วัฒนธรรม และประเพณี	กิจกรรมทางสังคม ความเชื่อ พิธีกรรมทางศาสนา ศาสนา	✓		✓	✓	
	โครงสร้างทางสังคม และบทบาทของชุมชน	สถาบันต่าง ๆ ทางสังคม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ บทบาทความสำคัญของชุมชน	✓			✓	
	การพัฒนาในด้านต่าง ๆ	นโยบายและการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การเกษตร อุตสาหกรรม เทคโนโลยี การท่องเที่ยว และ กฎข้อบังคับต่าง ๆ	✓			✓	✓

ประเด็นการวิเคราะห์	ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย เนื้อหา และข้อมูลที่ใช้	วิธีการได้มาของข้อมูล *				
			1	2	3	4	5
2) การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะที่เป็นภาพลักษณ์ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม							
(2.1) ด้านกายภาพ	สภาพภูมิศาสตร์	ลักษณะที่โดดเด่นของที่ตั้ง สภาพแวดล้อม และระบบนิเวศ เช่น ระบบเครือข่ายลำน้ำ พืชพันธุ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ				✓	✓
	การตั้งถิ่นฐาน	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ พื้นที่การเกษตร (ระบบสวน) การจัดการพื้นที่ในชุมชน แหล่งประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม		✓		✓	✓
	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ลักษณะบ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้าง วัสดุที่ใช้ การจัดวางและองค์ประกอบของบ้านเรือน	✓				✓
(2.2) ด้านเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมของชุมชน	กิจกรรมทางเศรษฐกิจ	ลักษณะของอาชีพ แบบแผนการผลิต สินค้า ตลาดและศูนย์กลางการค้า	✓	✓		✓	✓
	กิจกรรมทางสังคม	ลักษณะการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ รูปแบบการพักผ่อนหย่อนใจ ประเพณี การละเล่น และกิจกรรมต่าง ๆ ทางน้ำ	✓	✓	✓		✓
	วัฒนธรรม	การดำเนินชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น	✓		✓	✓	✓
	จินตภาพของชุมชน	จินตภาพ/ภาพลักษณ์ทางกายภาพ พื้นที่ย่านทางสังคม	✓				✓
3) ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ							
(3.1) ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา	ทรัพยากรน้ำ และระบบนิเวศน้ำ	การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรและระบบนิเวศน้ำ	✓	✓		✓	✓
	การตั้งถิ่นฐานของชุมชน	การตั้งถิ่นฐาน และการขยายตัวของชุมชน ลักษณะการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลง		✓		✓	✓

ประเด็นการวิเคราะห์	ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย เนื้อหา และข้อมูลที่ใช้	วิธีการได้มาของข้อมูล *				
			1	2	3	4	5
	บ้านเรือน / ที่อยู่อาศัย	กรรมสิทธิ์ถือครอง รูปแบบทางสถาปัตยกรรม อายุ ทิศทางการวางตัว ลักษณะการใช้สอย การปรับปรุงที่อยู่อาศัย การสืบต่อของลูกหลาน ฯลฯ	✓				✓
	พื้นที่ทางการเกษตร / สวน	กรรมสิทธิ์ถือครอง ขนาดแปลงที่ดิน ลักษณะการทำเกษตร การใช้ประโยชน์และการเปลี่ยนแปลง การสืบต่อของลูกหลาน ฯลฯ	✓	✓			✓
	ระบบเครือข่ายการสัญจร	ระบบเครือข่ายการสัญจรทางบก และระบบเครือข่ายการสัญจรทางน้ำ	✓	✓			✓
(3.2) ด้านเศรษฐกิจ	การผลิต	โครงสร้างอาชีพ วิธีการผลิต ผลผลิต รายได้และแหล่งที่มาของรายได้ ฯลฯ	✓	✓		✓	✓
	การแลกเปลี่ยน	ตลาด และลักษณะการกระจายผลผลิตไปสู่ตลาด	✓	✓		✓	✓
	การบริโภค	การบริโภคและการจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน	✓	✓			
(3.3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม	วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของคนในชุมชน	โครงสร้างประชากรและครอบครัว ระดับการศึกษา ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน โลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบประเพณี และกิจกรรมของท้องถิ่น	✓	✓	✓	✓	✓
	สภาพสังคม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	การปะทะสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม ความสัมพันธ์กับภายนอกและรัฐ	✓	✓	✓	✓	✓
	วัฒนธรรม และขนบประเพณี	ขนบประเพณี กิจกรรม และการละเล่นของท้องถิ่น การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน	✓	✓	✓	✓	✓

ที่มา : ผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

หมายเหตุ * : วิธีการได้มาของข้อมูล ประกอบด้วย

1 = การสัมภาษณ์ (Interview)

2 = ประชุมพูดคุยกลุ่มย่อย (Focus group)

3 = การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

4 = หลักฐานทางประวัติศาสตร์ รูปถ่ายเก่า ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ เอกสารทางวิชาการ และอื่น ๆ

5 = การออกสำรวจพื้นที่ (Field survey)

3.5) การออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

จากลักษณะการวิจัยด้านชุมชนที่ต้องอาศัยข้อมูลปฐมภูมิซึ่งอยู่ในพื้นที่ศึกษาเป็นอย่างมาก ในการวิจัยนี้จึงได้สร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวมีด้วยกัน 2 อย่าง ประกอบด้วย

3.5.1) แบบสำรวจข้อมูลภาคสนาม

เป็นแบบฟอร์มที่ใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนามตามสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏในพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของชุมชน มีรายละเอียดที่สำคัญ 4 ส่วน ได้แก่ (รายละเอียดแสดงในภาคผนวก จ)

- 1) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และระบบนิเวศ
- 2) สภาพทางเศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน
- 3) วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน
- 4) การรับรู้ถึงเอกลักษณ์ และภาพลักษณ์ของชุมชน

3.5.2) แบบสอบถามผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนริมน้ำ

เป็นแบบฟอร์มที่ใช้ในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทุกกลุ่มทุกอาชีพ ประกอบด้วยเนื้อหาที่สำคัญ 5 ส่วน ได้แก่ (รายละเอียดแสดงในภาคผนวก ข)

- 1) ข้อมูลส่วนตัว และการอยู่อาศัย ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับครัวเรือน จำนวนสมาชิก ลักษณะของที่อยู่อาศัยและการอยู่อาศัย และความคิดเห็นเกี่ยวกับการอยู่อาศัยในชุมชน เป็นต้น
- 2) ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้และแหล่งที่มาของรายได้ สถานภาพของครัวเรือน ที่ดินทำกิน โครงสร้างอาชีพของชุมชน การประกอบอาชีพหลัก อาชีพเสริม และความคิดเห็นเกี่ยวกับการสานต่อในการอาชีพที่ทำ เป็นต้น
- 3) ความคิดเห็นต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชน การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลอง การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม ความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ สภาพแวดล้อม เอกลักษณ์ของชุมชน การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นต้น
- 4) ความทันสมัยของชุมชนริมน้ำ ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน การบริโภค และใช้จ่ายใช้สอย เทคโนโลยี ความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาและการประกอบอาชีพของลูกหลาน
- 5) ความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ความรู้สึกของผู้คนที่มิต่อชุมชนท้องถิ่น เอกลักษณ์ของชุมชนที่ควรอนุรักษ์ ทิศทางและความต้องการของชุมชน ปัญหาอุปสรรค และวิธีการที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน เป็นต้น

3.6) การจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่ และการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา

3.6.1) การแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

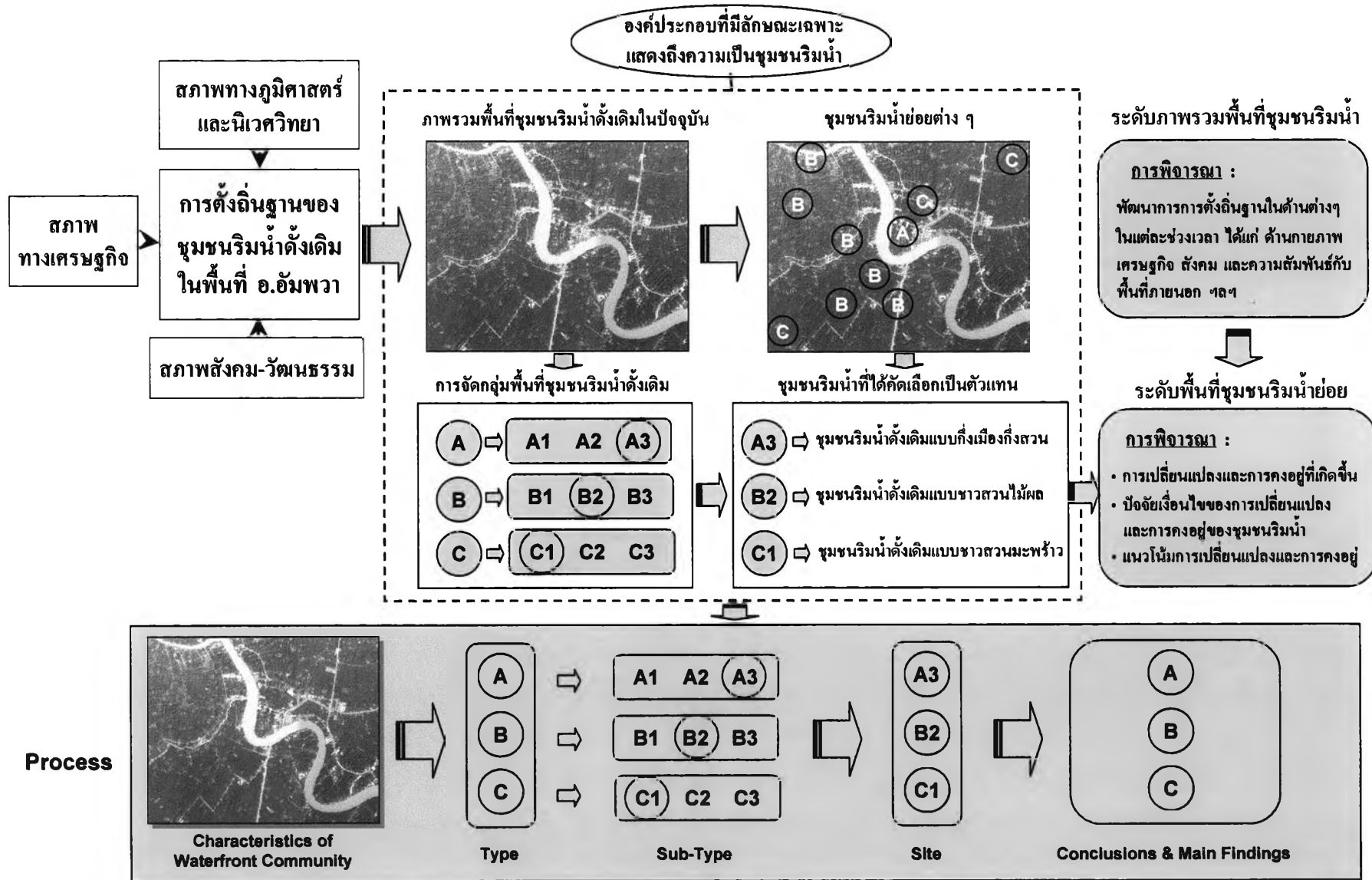
การจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมที่อยู่ในพื้นที่ศึกษา (พื้นที่ 10 ตำบลในเขตอำเภอ อัมพวา) ในเบื้องต้นเป็นการแบ่งพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่อยต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ศึกษา ซึ่งพิจารณาจาก ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่อยู่ตามริมแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพทาง ภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างชัดเจน โดยใช้แผนที่ทางภูมิศาสตร์ และภาพถ่ายทางอากาศเป็นหลัก ร่วมกับข้อมูล ทหุติภูมิที่ได้จากการเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิที่เก็บรวบรวมได้จากการ ออกสำรวจสภาพพื้นที่ตามชุมชนต่าง ๆ ที่สังเกตเห็นและรับรู้ได้ถึงความแตกต่างระหว่างกลุ่มพื้นที่ และการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน ประกอบกับผลการศึกษาจากหัวข้อ 3.4.1 – 3.4.2 แล้วนำมา แบ่งเป็นพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่อยได้ทั้งหมด 8 ย่านชุมชน จากนั้นนำชุมชนริมน้ำย่อยทั้งหมดมาจัด แบ่งกลุ่มพื้นที่ โดยพิจารณาจากประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ สภาพที่ตั้งของชุมชน แบบแผนและลักษณะการ ตั้งถิ่นฐานของชุมชน การใช้ที่ดิน ระบบการผลิตหลัก บทบาทของชุมชนที่โดดเด่น และองค์ประกอบ ต่าง ๆ ของชุมชนแสดงถึงลักษณะเฉพาะหรือภาพลักษณ์ของพื้นที่นั้น เป็นต้น (แผนภูมิที่ 3-4) โดย นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นในรูปของแผนที่ และการบรรยายที่แสดงเหตุผลประกอบ จาก การศึกษาสามารถแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ประกอบด้วย (รายละเอียดการแบ่งพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่อย และการจัดกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำแสดงในบท ที่ 4 หัวข้อ 4.5 และ 4.6)

- 1) กลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมแบบกิ่งเมืองกิ่งสวน
- 2) กลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมแบบชาวสวนไม้ผล
- 3) กลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมแบบชาวสวนมะพร้าว

3.6.2) การคัดเลือกพื้นที่ชุมชนริมน้ำตัวอย่าง

การคัดเลือกพื้นที่ชุมชนริมน้ำตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาชั้นรายละเอียดนั้น เป็น การคัดเลือกพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่อยที่อยู่ในกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำหลักของในแต่ละกลุ่มที่ได้มีการ จัดแบ่งไว้ในหัวข้อ 3.6.1 ทั้งนี้ พิจารณาจากความเหมาะสมในด้านที่ตั้งและสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ของ ชุมชนในปัจจุบัน รวมถึงความพร้อมทางด้านข้อมูล และอื่น ๆ โดยคัดเลือกมากลุ่มพื้นที่ละ 1 ตัวอย่าง มี ด้วยกันทั้งหมด 3 ชุมชนตัวอย่าง สำหรับรายละเอียดของพื้นที่ชุมชนริมน้ำที่ได้รับเลือกเป็นตัวแทนใน การศึกษาแสดงในบทที่ 4 หัวข้อ 4.6.3

แผนภูมิที่ 3-4 การแบ่งกลุ่มพื้นที่ และการคัดเลือกพื้นที่ชุมชนริมน้ำตัวอย่างในการวิจัย

3.7) การคัดเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง

การคัดเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยนี้ แบ่งเป็น 3 กลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยแบ่งตามลักษณะวิธีการในการเก็บข้อมูล ซึ่งรายละเอียดของแต่ละกลุ่มประชากรมีดังนี้ (ตารางที่ 3-4)

1) กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนในการสัมภาษณ์ ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล (Key informants) โดยเป็นกลุ่มประชากรที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนริมน้ำตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง ในพื้นที่ 10 ตำบลของอำเภออัมพวา รวมถึงเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาในด้านต่าง ๆ

2) กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนในการเข้าร่วมการประชุมพูดคุยกลุ่มย่อย (Focus groups) ที่จัดให้มีขึ้น โดยเป็นกลุ่มประชากรที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนริมน้ำตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง ที่เข้าร่วมการด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้ การจัดประชุมดังกล่าวกำหนดขึ้นตามการจัดประชุมของชาวบ้านในแต่ละชุมชน ซึ่งปกติจะมีการประชุมพบปะกันเป็นประจำเดือนละ 1 ครั้ง เนื่องจากชาวบ้านมีข้อจำกัดด้านเวลา และส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ การเดินทางมาร่วมประชุมบ่อยครั้งจึงไม่ค่อยสะดวกนัก ในการประชุมกลุ่มย่อยนี้จึงเป็นการรวมกลุ่มชาวบ้าน โดยขอความร่วมมือจากชาวบ้านหลังจากเสร็จสิ้นการประชุมของชาวบ้านแล้ว ซึ่งทั้งหมดได้จัดให้มีการประชุมกลุ่มย่อยขึ้นชุมชนละ 2 ครั้ง

3) กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนในการสัมภาษณ์ทั่วไป (General interview) ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ ตามแบบสอบถามที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น โดยเป็นกลุ่มประชากรที่อยู่อาศัยจริงในพื้นที่ชุมชนริมน้ำตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง กำหนดกลุ่มตัวอย่างชุมชนละ 80 ตัวอย่าง รวมทั้งสิ้น 240 ตัวอย่าง เนื่องจากเป็นจำนวนตัวอย่างที่เพียงพอจะมีนัยสำคัญทางสถิติ จากนั้นทำการคัดเลือกตัวอย่างโดยการสุ่มแบบไม่เจาะจง และพยายามให้กระจายครอบคลุมในทุกกลุ่มอาชีพที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนให้มากที่สุด เนื่องจากกลุ่มประชากรตัวอย่างที่อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ สายตาไม่ค่อยดี และมีจำนวนมากที่อ่านหนังสือไม่ออก ผู้วิจัยจึงต้องใช้วิธีการอธิบายแบบสอบถามและอ่านให้ฟัง ทำให้การสัมภาษณ์ต้องใช้เวลาเก็บข้อมูลข้างมาก

ตารางที่ 3-4 รายละเอียดกลุ่มประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มประชากรเป้าหมาย	จำนวนประชากรเป้าหมาย
<p>1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักรายบุคคล (Key informants) ประกอบด้วย</p> <ul style="list-style-type: none"> - ผู้อาวุโสในชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น - พระภิกษุสงฆ์ - ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. - ครู อาจารย์ และนักวิชาการ 	<p>ประชากรผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนต่าง ๆ 10 ตำบลในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา รวมทั้งหมด 65 คน</p>

กลุ่มประชากรเป้าหมาย	จำนวนประชากรเป้าหมาย
- ชาวบ้านที่มีอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน - ตัวแทนจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด	
2) กลุ่มผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อย (Focus groups)	ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำตัวอย่าง 3 แห่ง รวมทั้งหมด 70 คน
3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลตามแบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นประชากรผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนและประกอบอาชีพ ต่าง ๆ ได้แก่ เกษตรกร (อายุ < 40 ปี ขึ้นไป) ข้าราชการ พ่อค้า-แม่ค้า และผู้มีอาชีพรับจ้าง ฯลฯ	ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำตัวอย่าง 3 แห่ง ชุมชนละ 80 ตัวอย่าง รวมทั้งสิ้น 240 คริวเรือน

ที่มา : ผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

3.8) วิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา มีการนำข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิมาทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ประกอบด้วย

(1) การวิเคราะห์โดยการแปลภาพถ่ายทางอากาศ เป็นการนำภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษา ในช่วงปี พ.ศ.2497 พ.ศ. 2520 พ.ศ.2534 และ พ.ศ.2545 มาแปลตีความและสร้างเป็นแผนที่ รวมทั้งมีการคำนวณหาพื้นที่การใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ โดยใช้โปรแกรม Map Info ทั้งนี้เพื่อนำมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับภาพรวมและในแต่ละพื้นที่ชุมชนตัวอย่าง

(2) การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติจากแบบสอบถาม เป็นการนำข้อมูลที่รวบรวมจากแบบสอบถามที่มาจากการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนริมน้ำตัวอย่างทั้ง 3 บริเวณ ซึ่งมีทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและข้อมูลเชิงตัวเลข โดยเฉพาะข้อมูลเชิงตัวเลขนำมาคำนวณโดยใช้โปรแกรม SPSS 13.0 for Windows เพื่อหาค่าทางสถิติต่าง ๆ ประกอบด้วยค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ การวิเคราะห์การแจกแจงตัวแปร (Cross tabulation test) และอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อนำมาใช้อธิบายเปรียบเทียบเชิงปริมาณและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรย่อยต่าง ๆ ในแต่ละปัจจัยที่ใช้ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ ทั้งในระดับภาพรวมของพื้นที่ศึกษา และการเปรียบเทียบในแต่ละพื้นที่ตัวอย่าง

(3) การวิเคราะห์รูปแบบทางพื้นที่ (Spatial analysis) เป็นนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการออกสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์พูดคุย แบบสอบถาม และจากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ มาสร้างเป็นแผนที่เพื่อทำให้เห็นภาพรวมของการกระจายตัวหรือการกระจุกตัวของข้อมูลต่าง ๆ และเพื่อนำไปใช้อธิบายความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงทางพื้นที่ระหว่างข้อมูลตัวแปรต่าง ๆ เช่น ลักษณะการขยายตัวของชุมชนกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก ตำแหน่งที่ตั้งของบ้านเรือน ตลาดน้ำ วัด กับระบบเครือข่ายลำน้ำ เป็นต้น รวมถึงการนำข้อมูลแผนที่ต่าง ๆ มาสร้างความเชื่อมโยงกันทางพื้นที่ โดยการนำมาซ้อนทับ (Overlay) ด้วยโปรแกรม Map Info เพื่อใช้ในการจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่ชุมชนริมน้ำ และเพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเชิงพื้นที่ให้เข้าใจง่ายขึ้น

(4) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของข้อมูล เป็นการนำข้อมูลทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและข้อมูลเชิงปริมาณที่รวบรวมได้จากแหล่งต่าง ๆ มาสร้างประเด็นการพิจารณาและจัดความสัมพันธ์กันระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการนำมาลำดับเหตุการณ์ของการเกิดก่อน-หลัง และการพิจารณาจากเหตุและผลที่ตอบสนองซึ่งกันและกันตามสภาพความเป็นจริงของการปรับเปลี่ยนหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนริมน้ำด้วยข้อมูลและตัวแปรต่าง ๆ แล้วนำมาสร้างเป็น Flow chart เพื่อแสดงให้เห็นภาพของความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรที่เกี่ยวข้อง และเพื่ออธิบายถึงกระบวนการหรือขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนทราบถึงปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันหรือกระตุ้นให้คนและชุมชนต้องมีการปรับเปลี่ยน ซึ่งทั้งหมดเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนพื้นที่ศึกษาได้อย่างมีเหตุมีผล